

PROŠLOST

GRAČANIČKI GLASNIK
časopis za kulturnu historiju

Broj 49
Godina XXV
Maj, 2020.
[str. 41-48]

© Monos 2020

PROŠLOST

Vjersko-prosvjetne inspekcije muslimanskih škola u Gračanici 1909. godine

(Prilog historiji muslimanskog školstva)

Mina Kujović

Vjersko-prosvjetne inspekcije u periodu austrougarske uprave provodila je Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini u saradnji sa Zemaljskom vladom. Radilo se o redovnim kontrolama rada u islamskim vjerskim školama koje su se uglavnom svodile na formalno kontrolisanje nastavnog procesa, jer kontrolori tokom kratkog boravka u nekoj školi nisu mogli objektivno sagledati sve pristupe u obradi pojedinih nastavnih predmeta. U prilogu se govori o kontroli rada u islamskim vjerskim školama po gradovima u sjeveroistočnoj Bosni tokom marta i decembra 1909. godine. Po zahtijevu reisul-uleme Mehmed Teufik ef Azabagića kontrolu su obavili članovi Ulema medžlisa, Munib ef. Korkut i Mehmed Džemaludin ef. Čaušević. Svoja zapažanja i prijedloge iznijeli su u opširnim izvještajima koje je Reisul-ulema proslijedio Zemaljskoj vladi. Iz tih izvještaja, u ovom prilogu izdvojeni su samo oni dijelovi koji se odnose na Gračanicu, konkretno to su zapažanja o nadenom stanju u Osman-kapetanovoj medresi, mekteb-ibtidaiji, tri ženska sibjan mekteba i nastavi islamske vjeronauke u Osnovnoj narodnoj školi.

Ključne riječi: Gračanica, Islamska zajednica, Osman-kapetanova medresa, austrougarska uprava

UVOD

Nakon uspostave austrougarske uprave, 1978. godine, u Bosni i Hercegovini su nastupile velike promjene u skoro svim oblastima – od državne uprave, vojske i policije, pa do društvenog i vjerskog života za pripadnike sve tri konfesije u okupiranoj zemlji. Te promjene su bile posebno bolne za Bošnjake muslimane, koji su se takoreći, prekonoći našli pod upravom jedne kršćanske vlade. U skladu sa politikom okupacione uprave da ih kao vjernike što prije odvoji od duhovnog centra u Istanbulu,

okupacione vlasti uvode nove institucije i novo organizovanje vjerskog života muslimana u Bosni i Hercegovini, između ostalog pokušavaju i modernizaciju muslimanskih vjerskih škola. Novo vjersko organiziranje započeto je osnivanjem Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, 1882. godine i uspostavom zasebne vjerske hijerarhije, na čijem su čelu bili reisul-ullema i članovi savjeta ulleme, Ullema medžlis, a članovi, uglavnom ugledni bosanskohercegovački alimi, školovani u Istanbulu.

Za razliku od procesa uspostave novih vjerskih institucija, preobrazba i modernizacija u islamskim vjerskim školama trajala je mnogo duže, pa je završena tek pred Drugi svjetski rat donošenjem uredbi o mektebima i nižim medresama, kao i posebne *Uredbe o gazi Husrev-begovoj medresi*. Iako u *Statutu o ovlastima i poslovnom redu Ulema medžlisa*, iz 1882. godine, nije bilo nikakvih odredbi o muslimanskom školstvu, do stupanja na snagu *Statuta za autonomnu upravu islamskih vjerskih i vakufsko-mearifskih poslova u Bosni i Hercegovini* iz 1909. godine, poznatom pod nazivom *Autonomni statut*, reisul-ulema, Ulema-medžlis za Bosnu i Hercegovinu i Zemaljski vakufsko-mearifski sabor su uz pomoć Zemaljske vlade učestvovali u uređivanju pitanja sustava školstva i školovanja djece u muslimanskim vjerskim školama. U nadležnost Zemaljske vlade spadala je vjerska nastava u državnim svjetovnim školama, te djelimično sustav nastave u preobraženim mektebima/*mektebi ibtidaijama*, vjersko-svjetovnim školama (ruždijama, *Darulmualiminu*, Šeriatskoj sudačkoj školi i Šeriatskoj gimnaziji), te vojnim školama (*Dječjački vojni pensionat*), koje je ona finansirala iz vlastitog proračuna. Pri tome je Ulema-medžlis zadržao pravo usaglašavanja stavova sa Zemaljskom vladom u dijelu sustava nastave koji se odnosio na nastavne planove i programe iz vjeronauke u držav-

nim svjetovnim školama, te iz vjeronaučnih predmeta, šerijatskih pravnih nauka, orijentalnih (istočnih) jezika i nekih vještina. Zbog stalnog nadziranja kako se odvija nastava u muslimanskim vjerskim školama i islamska vjeronauka u osnovnim državnim školama, Reisul-ulema je često slao svoje izaslanike da bi na terenu provjerio i "iz prve ruke" saznao kako se odvija nastava u islamskim vjerskim školama po bosanskohercegovačkim gradovima. Od muslimanskih škola koje su postojale u Bosni i Hercegovini za vrijeme austrougarske vladavine, najviše je bilo sibjan mekteba. Njihov broj je varirao i pred kraj austrougarske uprave bilo ih je oko 1200. Znatno manje bilo je mektebi ibtidaija koje su se počele otvarati devedesetih godina XIX vijeka tako da je pred kraj austrougarske uprave njihov broj iznosio 170. U tome vremenu u Bosni i Hercegovini je bilo oko 40 medresa. Broj ruždija koje su reformisane u austrougarskom periodu, znatno se smanjio. Pred Prvi svjetski rat bilo ih je svega sedam.¹

Kako bi dobio saznanja o tome kako se na muslimanskim vjerskim školama i osnovnim narodnim školama predaje vjeronauka, Reisul-ulema je povremeno slao u bosanskohercegovačke gradove članove Medžlis-ulleme da obave vjersko-prosvjetnu inspekciju, odnosno kontrolu u pojedinim školama. Troškove njihovog putovanja snosila je Zemaljska vlada za Bosnu i Hercegovinu. Tako su na početku i na kraju 1909. godine obavljene dvije inspekcije vjerskih islamskih škola u gradovima i naseljima na području sjevero-istočne Bosne. Oba puta su pregledane i škole u Gračanici. Inspekciju su obavili članovi Medžlis-ulleme Munib ef. Korkut sa Murad ef Hajrovićem i Mehmed Džemaludin ef. Čauševićem. Kako su zaduženi kontrolori bili obavezni da u kratkom periodu obave preglede nekoliko škola u više gradova, sigurno je da se njihovi izvještaji ne mogu uzimati kao neki prvorzredni dokumenti jer je teško bilo na temelju

1 Hajrudin Ćurić, *Muslimansko školstvo u Bosni i Hercegovini do 1918. godine*, Sarajevo, 1983., str. 259

kratkog boravka u nekoj školi sagledati sve dobre i loše strane nastave, ali ipak zavrjeđuju da se spomenu kao prilog proučavanju islamskih vjerskih škola na određenom području. Za ovaj prilog izdvojili smo iz oba izvještaja samo one dijelove koji se odnose na škole u Gračanici, koja je u periodu austrougarske uprave, kao i brojni drugi bosansko-hercegovački gradovi, doživjela veliki urbani i privredni napredak, ali i veliki preobražaj u oblasti školstva i kulture.²

IZVJEŠTAJ H. MUNIB EF. KORKUTA I MURAD EF. HAJROVIĆA

U periodu od 15. do 27. marta 1909. godine H. Munib ef. Korkut³ kao član Medžlis-ulema-e i Murad ef. Hajrović⁴, me-arifski referent, po nalogu Predsjedništva medžlis-ulema-e za Bosnu i Hercegovinu, obišli su vjerske škole u Gračanici, Gradačcu, Modriči, Bosanskom Šamcu, Odžaku, Bosanskom Brodu i Derventi. Trebalo je da pregledaju u kakvim uvjetima djeluju mektebi

i medrese u tim mjestima, kako se predaje islamska vjeronauka u državnim osnovnim školama, koliko je u tim školama polaznika i koliko su usvojili znanja o islamu, te ko su im bili predavači i, naročito, kakvi su njihovi načini i oblici predavanja i, konačno, kolika su im bila primanja.⁵ U Gračanici su 15. i 16. marta pregledane sljedeće škole: Osman-kapetanova medresa, mektebi ibtidaija, tri ženska i jedan muški sibjan mekteb, te način predavanja islamske vjeronauke u Osnovnoj narodnoj školi.⁶

Komisija je trebalo da utvrdi sljedeće stanje: broj učenika koji su upisani i broj onih koji su bili prisutni na nastavi na sam dan inspekcije, ko su bili muallimi (predavači), kako su obavljali predavanja i kako su učenici shvatali njihova izlaganja, te kolika su im bila primanja. Pored nastave, bili su dužni da izvijeste i u kakvom su fizičkom stanju bile zgrade vjerskih škola koje su obišli. Iz dostupnih izvora nije se moglo utvrditi po kojem su kriteriju odabrane škole koje su obilazili.⁷

2 O tome opširnije u: Omer Hamzić, Gračanica na kraju 19. stoljeća – od kasabe ka modernim konturama grada, *Radovi sa naučnog skupa "Bosna i Hercegovina u 19. stoljeću"*, Odsjek za historiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Tuzli, *Saznanja – časopis za historiju*, Tuzla 2005

3 Munib Korkut je jedan od članova čuvene alimske porodice travničkih Korkuta. Od 1874. godine bio je upravitelj ruždije u Travniku, a jedno vrijeme je obavljao i dužnost muderiza. Od 1899. godine postao član je Medžlis-ullema-e pa je tada preselio u Sarajevo, gdje je ostao do 1914., kada se ponovo vratio u Travnik. U Sarajevu je u jednom periodu bio i zamjenik reis-ul-ulleme. Munib ef. Korkut je bio i pjesnik na arapskom jeziku i dobar kaligraf. (Alija Bejtić, Derviš M. Korkut kao kulturni i javni radnik, Sarajevo, 1974.)

4 Murad ef. Hajrović je bio autor udžbenika *Usuli dinije*.

5 O obavljenoj inspekciji vjerskih škola Murad ef. Hajrović je napisao detaljan izvještaj za Medžlis-ulema-u. Kopiju izvještaja tadašnji reisul-ulema Mehmed Teufik ef. Azabagić je dostavio "Visokoj Zemaljskoj vladi" u Sarajevu 9. aprila 1909. godine, a zaveden je pod brojem 62669 i odložen 1910. u šifru 62 -52., pod kojom je i pronađen u Arhivu Bosne i Hercegovine, u fondu Zemaljska vlada za Bosnu i Hercegovinu.

6 Što se tiče ostalih gradova, pregledali su: u Gradačcu–ženski i sibjan mekteb, mekteb ibtidaiju, dvije medrese i predavanje islamske vjeronauke u narodnoj osnovnoj školi; u Modriči: mekteb ibtidaiju i predavanje islamske vjeronauke u narodnoj osnovnoj školi; u Bosanskom Šamcu: mekteb ibtidaiju, ženski mekteb i predavanje islamske vjeronauke u narodnoj osnovnoj školi; u Odžaku: medresu, ženski i muški sibjan mekteb i predavanje islamske vjeronauke u narodnoj osnovnoj školi; u Bosanskom Brodu: ženski mekteb, muške sibjan mekteb u Brodu i Sijekovcu i predavanje islamske vjeronauke u narodnoj osnovnoj školi; u Derventi: ženske mektebe u Donjoj i Gornjoj mahali, te muške sibjan mektebe u Beglucima i Omeragićima.

7 Inspekcija u vjerskim školama u Gračanici obavljena je u periodu kad se Gračanica razvila u jednu od značajnih kulturnih i duhovnih središta u Bosni i Hercegovini sa dinamičnim društvenim životom i aktivnostima čiji su nosioci bili istaknuti pojedinci, školovani uglavnom u Turskoj. Materijalnu podršku su obezbjeđivali ojačali gračanički trgovci i pojedinci, jednom riječju građanstvo (...) Osim objekata kao što je Ahmet-pašina džamija, dvije medrese, hanovi i havra, u gračaničkoj čaršiji dominirali su privredni objekti među kojima su u najvećem broju bili dućani i zanatske radnje. (Omer Hemzić, "Duhovni i društveni život u Gračanici u vrijeme službovanja muderiza Mehmed ef. Okića u Osman-kapetanovoj medresi" U: *Gračanički glasnik* br. 33/2012. 204-210)

MEKTEB-IBTIDAJIJA

Munib ef. Korkut i Murad ef. Hajrović su u svom izvještaju naveli za mekteb-ibtidaiju da je smješten “dosta prikladno”. U Mektebu su predavala dva mualima, Omer ef. Ustavdić i hafiz Seid ef. Alić, prvi uz godišnju platu od 600 K, a drugi 400 K. Iz školskog paušala od 100 K mualimi su plaćali, “pored ostalog” i poslužitelja. Što se tiče nastave, navedeno je da oba mualima predaju po novoj metodi, vode bilješke o pohađanju i napretku učenika.⁸ Početkom školske godine u sve tri razreda bio je upisan 91 učenik, dok ih je prilikom obilaska bilo prisutno 80. Inspektori su u izvještaju konstatovali kako je upis učenika u ovu školu bio veoma dobar, a polazak uredan. Na kraju tog kratkog opažanja o mektebi-ibtidaiji u Gračanici, navedeno je da se muallimi lijepo međusobno slažu, da se, takođe, dobro slažu sa gračaničkom ehalijom

(muslimanskim stanovnicima), te da obojica zaslužuju novčanu nagradu.⁹

MEDRESA

Prema jednom ranijem iskazu Zemaljske vlade o pregledu medresa,¹⁰ u Gračanici su postojale dvije medrese, Osman-kapetanova (Stara Atik) i Murat-kapetanova (Nova Džedid) medresa.¹¹ Iako se u izvještaju ne navodi u kojoj je od te dvije gračaničke medrese obavljena kontrola, po imenima muderisa i predavača koji se spominju, jasno se može zaključiti da je kontrola obavljena u Osman-kapetanovoj medresi.¹² U izvještaju se navodi da je upravitelj i muderis u toj medresi bio Mehmed ef. Okić, uz platu od 1200 K,¹³ te da su u njoj, osim muderisa, predavali i Ali ef. Hodžić i Ibrahim ef. Bašić. Nisu navedena njihova primanja¹⁴, ali su navedeni predmeti koje su predavali.¹⁵ Tako doznajemo da su predavanja ef. Hodžića slu-

8 Preobrazba postojećih sibjan mekteba u *mektebi ibtidaije* i njihovo otvaranje otpočelo je već u 1892./1893. školskoj godini i trajala je sve do početka dvadesetih godina XX stoljeća. Mektebi-ibtidaije su bili reformisani mektebi koji su u Bosni i Hercegovini uvedeni 1894. godine. Mektebe-ibtidaije je osnivala i izdržavala Zemaljska vakufska direkcija. Razlikovale su se od klasičnog mekteba po tome što su djeca tokom odvijanja nastave sjedila u klupama, u učionicama su bile table, a predavači najčešće svršenci Darul-mualimina, islamske učiteljske škole u Sarajevu, u kojoj su učili najnužnija saznanja iz pedagogije i metodike. Finansiranje ovih škola vršeno je iz sredstava Zemaljskog vakufsko-mearifskog fonda

9 Ova je rečenica zapisniku podvučena, mada je malo nelogično kako su uspjeli na temelju jednog prijepodnevnog odlaska u tu školu zaključiti kako muallimi “zaslužuju” nagradu.

10 Medrese su, pored mekteba, bile jedine vjerske škole u Bosni i Hercegovini sve do druge polovine 19. st. Kvalitet nastave u njima zavisio je u prvom redu od obrazovnog nivoa nastavnika-muderisa koji su njima predavali. Pred austro-ugarsku okupaciju, u Bosni i Hercegovini su bile 43 medrese sa oko 1000 učenika.

11 ABH, ZVS, opći spis, br. 32485/1882. i, šifra 38-110

12 Osman kapetanova medresa je osnovana 1800. godine kao vakuf poznatog vakifa Osman kapetana Gradašćevića. Današnja zgrada sagrađena je 1889. u pseudomaurskom stilu. Bila je to u jednom periodu jedna od najcjeljenijih medresa u koju su se upisivali polaznici iz cijele zemlje. Kao medresa služila je sve do 1945. godine (Vidi opširnije u: Omer Hamzić, Hivzija Suljkić, Gračaničke medrese, njihovi graditelji, muderisi i učenici, *Gračanički glasnik* br. 7, Gračanica, 1999., 57 – 68; Edin Šaković, Značaj vakufa u razvoju gračaničke čaršije, *Gračanički glasnik*, IX/17, 2004., 69-82;)

13 Među muderisima Osman-kapetanove medrese u Gračanici jedno od najistaknutijih mjesta pripada Mehmed ef. Okiću. Rođen je u Jajcu 1879. godine, osnovno vjersko obrazovanje i ruždiju završio je u svom rodnom mjestu, medresu u Banjoj Luci, a visoke teološke nauke i kiraet u Carigradu. Muderis Osman-kapetanove medrese u Gračanici bio je od 1900. do 1910. godine. (Omer Hamzić, “Društveni i duhovni život u Gračanici u vrijeme službovanja muderisa Mehmed ef. Okića u Osman-kapetanovoj medresi”, U: *Gračanički glasnik*, 33/2012, 204-210

14 Materijalno stanje muallima je bilo veoma loše. Prosječna beriva (mjesečni dohodak) iznosila su između 30 i 70 kruna što je predstavljalo trećinu primanja učitelja u osnovnim narodnim školama (Adnan Jahić, *Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini 1918-1941*, str. 46)

15 Izvještaj je pisan dosta nečitkim rukopisom, a nazivi predmeta koje su ova tri muallima predavali u Osman-kapetanovoj medresi su na arapskom jeziku, pa su iz straha da nisu tačno pročitani, izostavljeni..

šale softe¹⁶ od 15 do 25 godina i da su, kako se konstatuje, "sve lijepo razumjele što im je predavano, a Kur'an su izravno učili". Kao drugi predavač, Ibrahim ef. Bašić je poučavao grupu od 24 softe, nešto mlađe dobi—od 10 do 15 godina, koji nisu bili zadovoljni njegovim predavanjima, a i sami inspektori su zapazili da je ef. Bašić "slabo predavao". Osim spomenute dvije, inspektori su u toj medresi zatekli još jednu, ustvari najmlađu grupu od 32 dječaka u dobi od 7–10 godina, koje su podučavali softe, jer su učili od "Abe".¹⁷ U vezi sa tom grupom, u zapisnik je unesen prijedlog da bi radi boljeg uspjeha "tu djecu trebalo otpremiti u mjesnu iptidaiju". Zanimljivo je njihovo zapažnje da muderiz ef. Okić, kao upravitelj i predavač u medresi sve te softe drži, zato što nema drugih prihoda osim plate. Bez obzira na određene primjedbe, za svu trojicu predavača predloženo je da im se dodijeli novčana pomoć.

Za zgradu medrese navedeno je da je "pofalila u malteru i podovima" i da bi to trebalo što prije popraviti. Još su predložili da bi dobro bilo ukloniti kuhinju ispod jednog dijela medrese, čime bi se omogućilo opremanje još nekoliko soba za stanovanje "kojima sada smeta dim iz kuhinje".

Kako se vidi iz zapisnika, muallimi su predavali samo vjerske predmete što će se već za dvije do tri godine promijeniti uvođenjem i svjetovnih predmeta u obaveznu nastavu

kad je na temelju Druge prosvjetne ankete 1911/12 počela zaživljavati i svjetovna nastava u medresama.¹⁸

Ženski mektebi

Za bosanskohercegovačke muslimane islamsko školstvo je imalo važnu ulogu, a od perioda austrougarske uprave školovanje im je omogućilo ulazak u javni život, pa su mnogi od njih dali značajan doprinos kulturnom razvoju naše zemlje i društva. Međutim, školovanju ženske djece nije se posvećivala nikakva pažnja, što se jasno vidi i iz ovog izvještaja.¹⁹ U mektebima koje su pohađale, djevojčice su dobivale veoma malu naobrazbu.²⁰

Munib ef. Korkut i Murad ef. Hajrović su 17. marta obavili kratke obilaske tri ženska mekteba u tri gračaničke mahale: Ahmet pašinoj, Pašazadem i mekteb u Potok mahali. U prvom mektebu bilo je, kako su zapisali, 37 curica od 7 do 10 godina, a podučavao ih je hafiz Husejn ef. Moralić za platu od 120 K, dok su u drugom mektebu bile prisutne 43 curice starosti od 6 do 12 godina, a podučavao ih je Mehmed ef. Mesudović za platu od 160 K. U mektebu u Potok mahali zatekli su 25 curica koje je podučavao hafiz Husejn ef. Žunić, uz platu od 64 K. I u ovom mektebu polaznice su bile veoma mlađe, od 6 do 12 godina. Za sva tri mualima u ženskim mektebima je navedeno da ih isplaćuje mutevelija mjesnog vakufa, nije navedeno kojeg.²¹

16 Softa je turska riječ, a znači učenik medrese

17 Početak arapskog alfabeta: a= alif; b=ba

18 Adnan Jahić, *nav. djelo*, 43

19 Islamska zajednica se protivila svim inicijativama za uvođenje bošnjačkih djevojčica u školske klupe pa i ovaj zapisnik to jasno pokazuje. Tokom cijele austrougarske uprave, Ullema-medžlis je bio protiv toga da ženska djeca pohađaju srednje škole u Bosni i Hercegovini. Kao opravdanje za takav stav, navodilo se da je to period za djevojke kad se "ženskinje mora početi pokrivati." (Adnan Jahić, *nav djelo*, .31)

20 Hajrudin Ćurić, *nav. djelo*, .289

21 Materijalna baza muslimanskih vjerskih škola nije bila uvijek i svuda ista. Ondje gdje su postojali prihodi bogatih vakufa, čija je uloga u vjerskom prosvjećivanju muslimana bila značajna, prilike su bile bolje. Tu su i nastavnici i učenici bolje prolazili. Primanja nastavnika mekteba i medresa bila su različita. Zavisila su od pojedinih vakufa ili, tamo gdje ih nije bilo, od pomoći naroda. Zato bi se moglo reći: koliko nastavnika, toliko plata. (Hajrudin Ćurić, *nav. djelo*, 289)

Djeca su učila iz starih sufara i to uglavnom napamet. Zapazili su da su mualimi podučavali "jednu po jednu curicu, ali bez uspjeha". Za mektebske zgrade su napisali da su tako "harab da se u njima neće moći na godinu ni učiti." U kratkom izvještaju o tri ženska mekteba je još napomenuto kako se po Gračanici priča da "neki Kučukalić kani sagraditi zgradu za ženski mekteb"²² pa preporučuju da bi trebalo, ako se to ostvari, u mektebu zaposliti "vještog" mualima, koji bi znao predavati po novoj metodi. Isto tako, oni smatraju da bi tada ova tri ženska mekteba bila suvišna.

OSNOVNA NARODNA ŠKOLA U GRAČANICI

Za cijelo vrijeme austro-ugarske okupacije, mali procenat muslimanske djece upisivao se u državne škole, a pošto su i ranije i reformisani mektebi pružali nizak nivo obrazovanja, osnovno školovanje Muslimana u Bosni i Hercegovini znatno je zaostajalo iza školovanja Srba i Hrvata, iako je i to školovanje, po svom kvalitetu, bilo sasvim pri dnu skale evropskog školovanja u ovom periodu, smatra Mitar Papić.²³

U Osnovnoj narodnoj školi u vrijeme inspekcije na času vjeronauke bilo je prisutno 65 učenika. Imali su zasebnu prostoriju za vjeronauku i sve potrebne "vjeronaučne" knjige i samo jednog vjeroučitelja. To je bio hafiz Bekir ef. Lika, uz honorar od 400 K²⁴. Ef. Lika je vjersku nastavu izvodio po dva sata dnevno: u I i II razredu jedan sat i u III i IV jedan sat. Znanje učenika je bilo veoma

šaroliko. Dok su jedni učili od "Aba", drugi su "učili Kur'an i druge vjerske knjige." Inspektori su zapazili da je za vjeroučitelja ova razlika u količini učeničkog znanja izuzetno naporna, te da predavanje u kombinovanim razredima ima slabe efekte. Zato su smatrali da bi u školama u kojima ima dosta muslimanske djece, što je bio slučaj u Gračanici, trebalo da predaju dva vjeroučitelja, te da se djeca razdvoje po znanju. Jedan bi vjeroučitelj trebalo da predaje onoj djeci, koja uče od "Aba", a drugi djeci koja već poznaju arapsko pismo. Još su naveli kako bi u škole trebalo primati samo onu djecu koja "makar malo poznaju čitati arapsko pismo." Po ocjeni inspektora, vjeroučitelj Lika "marljivo je radio i postizao dobar uspjeh, pa zaslužuje i nagradu", pogotovo što nije imao drugih primanja, osim honorara u narodnoj osnovnoj školi u Gračanici.

SIBJAN MEKTEB U SELU SOKO

Na putu od Gračanice do Gradačca Munib ef. Korkut i Murad ef. Hajrović su 17. marta obišli selo Soko u kojem su pogledali kako se predaje islamska vjeronauka u jednom seoskom sibjan mektebu.²⁵ U zapisnik su naveli da je tamošnji sibjan mekteb zbog starosti srušen, a da je novi tek u izgradnji, pa su zbog toga djeca učila u "tuđoj kući". Još je navedeno da je novi mekteb već pokriven, da ima jednu sobu u površini od 30 kvadratnih metara i jednu manju za mualima.

Predsjednik Vakufske komisije u Gračanici obavijestio je ef. Korkuta da ima namjeru poslati mualima iz sela Soko poslati "na

22 Mujaga Kučukalić, trgovac i posjednik bio je utemeljitelj "Gajretovog" pododbora u Gračanici, osnovanog 1906. godine. Bio je i pokretač za osnivanje Islamske čitaonice (kiraethane) u Gračanici..

23 Mitar, Papić, Školstvo u Bosni i Hercegovini za vrijeme austrougarske okupacije (1878-1918), str. 89

24 Vjerska nastava u državnim svjetovnim školama spadala je u nadležnost Zemaljske vlade za Bosnu i Hercegovinu pa su vjeroučitelji u narodnim osnovnim školama imali status državnih službenika.

25 Sibjan mektebi kao dominantna forma početnog islamskog obrazovanja tokom cijelog perioda austro-ugarske uprave zadržali su tradicionalni sadržaj nastave i bili su daleko brojniji od novih reformisanih mekteba ibtidaija. Za sibjan mektebe Mitar Papić je, između ostalog naveo: "Nastava u ovim mektebima bila je na vrlo niskom nivou i izvodila se najčešće u neodgovarajućim prostorijama i bez ikakvih nastavnih sredstava. Nastavnici su bili po pravilu hodže džamija uz koje su mektebi otvarani sa vrlo niskom naobrazbom i bez potrebnog pedagoškog znanja." (Mitar Papić, nav. djelo, str. 82

obuku” kod mualima u gračaničkom mektebu ibtidaiji kako bi i on počeo predavati po novoj metodi. Još je naglašeno da je “tamošnja ehalija” izrazila želju za “modernizaciju”, te da će u novom mektebu učiti oko 60 djece. U zapisniku se naglašava kako bi zbog ovako “finog broja djece” Vakufska direkcija u Sarajevu, svakako, trebala pomoći ovaj mekteb, ali nije navedeno na kakav način.

IZVJEŠTAJ MEHMED DŽEMALUDIN EF. ČAUŠEVIĆA

Mehmed Džemaludin ef. Čaušević,²⁶ član Ulema-medžlisa je kao izaslanik reisul-uleme, a o trošku Zemaljske vlade za Bosnu i Hercegovinu, u periodu od 5. do 21. decembra 1909. godine obišao islamske škole u 21 gradu u sjeveroistočnoj Bosni.²⁷ U izvještaju koji je napisao nakon povratka u Sarajevo Gračanica je na posljednjem mjestu. Kako je napisao, u Gračanici je boravio 21. decembra i tom prilikom obišao Medresu, jedan mekteb i Osnovnu narodnu školu. Vjerovatno se umorio od silnih obilazaka, pa je sročio veoma kratak izvještaj o stanju u te tri gračaničke škole. Zato ga ovdje donosimo u cjelosti.²⁸

“Na 21.12. 1909. pregledao sam medresu, mekteb i vjeronauku u osnovnoj školi u Gračanici.

Medresa u Gračanici ima 17 soba sa ders-hanom. Softa ima 145, a dijele se na 6 sunufa: I uči Kur'an, Tedžvid, II Sarf i Ilmihal, III nečitko, IV nečitko, V izbor, VI džamija.

Muderis hafiz Muhamed Teofik ef. Okić (1200 K).

Nauka je prema mjestu i okolnostima dosta lijepa.

Mekteb ima 4 sobe sa zbornicom. Djece ima (48, 38 i 14) ukupno 95. Nauku predaju dva muallima i to Osman ef. Ustavdić (640 K) i Salim ef. Alić (400 K). Uspjeh je dobar obzirom da nema tri muallima.

Osnovna škola muslimanske djece ima (31, 15, 18 i 14) ukupno 78. Vjeroučitelj hafiz Bekir ef Lika (400 K). Dosta marljiv i vješt, pa je prema tome i uspjeh dobar. Kad se uzme da mora sam preslušati i ispitati 78 djece, to onda zaslužuje priznanje i nagradu.”

Mehmed Džemaludin ef. Čaušević svoj izvještaj, napisan za Predsjedništvo Ulema-medžlisa, završio je zaključkom da u muslimanskim školama vlada velika neujednačenost u izvođenju nastave pa je s tim u vezi dao tri prijedloga kako bi se to ujednačilo. Njegova zapažanja su zanimljiva, a prijedlozi za ujednačenje izvođenja nastave u muslimanskim školama razumni:

... Osim toga svaki nastavnik ravno po svojoj volji i predaje kako i koliko on hoće tako da čovjek svagdje mora pitati “šta ste učili i dokle ste došli?” Dakle nastava nije uedinjena ni u mektebima, niti u medresama, a niti u državnim školama. Usljed čega ne može kakove velike koristi biti ni od inspiciranja²⁹ pa zato ja predlažem:

Da se konačno rješi u kakvom jeziku mogu biti naše nastavne knjige;³⁰

26 Mehmed Džemaludin Čaušević (1870.-1938.) medresu je završio u Bihaću, a pravni fakultet u Istanbulu. Po povratku, u zemlju radio je u Sarajevu kao profesor na Velikoj gimnaziji i Šerijatskoj sudačkoj školi. Za člana Ullema-medžlis-a biran je od 1905. do 1910. godine, od 1913. do 1930. je na položaju reisul-ulema-e.

27 Zemaljska vlada je za ovaj obilazak muslimanskih škola u 21 bosanskohercegovačkom gradu Džemaludin ef. Čaušević isplatila za putne troškove 252 K i 49 h.

28 ABH, ZVS, 1910. šifra 62.52

29 Inspekcije/kontrole

30 Kao član Ullema-medžlis-a. Mehmed Džemaludin Čaušević je uticao na bosanskohercegovačke muallime da osnuju Udrugu imama i muallima 1909. godine. Cilj ove Udruge je bio, između ostalog, da se njeni članovi bore za bolji materijalni položaj, reformu mektebske nastave i uvođenje udžbenika na meternjem jeziku.

Da se čim prije po vještim ljudima sastave te nastavne knjige za svaki razred, od ibtidaije, osnovne škole pa do svršetka medrese, gimnazije ili preparandije;

Da se u svrhu ujedinjenja načina predavanja otvori u Sarajevu preko ferija jednomjesečni kurs u koji bi se imalo svake godine po 50 muallima i vjeroučitelja pozvati.³¹

ZAKLJUČAK

Sistem muslimanskog vjerskog školstva, naslijeđen iz osmanskog perioda, imao je karakter nepromjenljivosti i ustaljene tradicije. I u periodu austrougarske uprave zadržane su tradicionalne vjerske osnovne i srednje škole, mektebi, medrese i ruždije, ali je započeto i uređivanje u sustavu rada tih škola, te njihova preobrazba od tradicionalnih u savremenije vjerske škole. Te su se promjene uvodile postupno, pa su završene tek neposredno pred Drugi svjetski rat, donošenjem uredbi o mektebima i nižim medresama. U pripremama novih propisa učestvovali su Ulema-medžlis, Zemaljsko vakufsko povjerenstvo i Zemaljska vlada za Bosnu i Hercegovinu. Ulema-medžlis je povremeno slao svoje članove u vjersko-prosvjetne oblaske islamskih vjerskih škola po bosanskohercegovačkim gradovima. Njihovi izvještaji su korišteni za pripreme novih propisa i izmjena u školskom sustavu. Takvi su bili i izvještaji koje se napisali Munib ef. Korkut, član Ulema medžlis-a, Murad ef. Hajrović mearifski referent i Mehmed Džemaludin ef. Čaušević, član Ulema medžlis-a, koji su obavili vjersko-prosvjetne inspekcije tokom 1909. godine. Upitno je koliko su njihovi izvještaji vjerodostojni, jer su imali priliku da u školama borave veoma kratko da bi objektivno mogli sagledati stvarno stanje, ali ipak iz njih, razaznajemo opću situaciju, kao i mnoge pojedinosti—od personalnog sastava nastavnog osoblja, do raspoloživog prostora za rad tih škola

SUMMARY

RELIGIOUS AND EDUCATIONAL INSPECTIONS OF ISLAMIC SCHOOLS IN GRAČANICA IN 1909 (A CONTRIBUTION TO THE HISTORY OF ISLAMIC EDUCATION)

Religious and educational inspections during the Austro-Hungarian rule were performed by the Islamic community of Bosnia and Herzegovina in cooperation with the Provincial government. These were regular controls of work in Islamic religious school that were mostly reduced to formal control of the teaching process, due to the fact that the controllers were not able to objectively review all the approaches that were used in the study of individual subjects during their short stay. This paper discusses the control of work in Islamic religious schools in the cities of northeastern Bosnia during March and December 1909. At the request of the Resul-ulema Mehmed Teufik ef. Azabagić the control was performed by the members of the Ulema Medžlis, Munib ef. Korkut and Mehmed Džemaludin ef. Čaušević. They made extensive reports that the Resul-Ulema forwarded to the Provincial government. In this paper the parts of these reports that refer to Gračanica are singled out, specifically the observations on the situation in the "Osman-kapetan" madrasah, the maqtab ibtidaja, the three female sibjan maqtabs and the teaching of Islamic religion in the public elementary school. Keywords: Gračanica, Islamic community, "Osman-kapetan" madrasah, Austro-Hungarian

IZVORI I LITERATURA

1. Arhiv Bosne i Hercegovine, fond Zemaljska vlada za Bosnu i Hercegovinu, 1878-1918.
2. Alija, Bejtić, Derviš M. Korkut kao kulturni i javni radnik, Sarajevo, 1974.
3. Adnan, Jahić, Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini za vrijeme monarhističke Jugoslavije (1918-1941), Zagreb, 2010.
4. Hajrudin, Čurć, Muslimansko školstvo u Bosni i Hercegovini do 1918. godine, Sarajevo, 1983.
5. Mitar, Papić, Školstvo u Bosni i Hercegovini za vrijeme austrougarske okupacije (1878-1918), Sarajevo, 1972.

31 ABH, ZVS, 1910. šifra 62.52